

GÖKALP'İN KÜLTÜR VE EDEBİYATTAKİ ETKİSİ*

İnci ENGİNÜN**

Gökalp sürgünden kızlarına yazdığı mektuplardan birinde (12 Ocak 1336/1920) çocuklarını bizzat eğitememekten duyduğu üzüntüyü naklederken şu önemli açıklamayı da yapar: “Ben içtimai hakikatleri bulabilmek için yirmi beş otuz sene kafa patlattım. Okuduğum kitaplarla işittiğim sözler ya softaların, yahut züppelerin beyninden çıkıyordu. Bu iki takımın da fikirleriyle duyguları millî değildi. Züppeler, mukaddes bildiğimiz bütün duyguları yıkmağa çalışıyor, softalarsa asrî ve medenî bir millet, meşrutî bir devlet olmamıza mani oluyorlar. Evvelkiler Beyoğlu'nun levantenlerinden ders almışlar, ikincilerse eski Acemlerin kitaplarıyla kafalarını yağurmuşlar. Bu iki takımın ikisi de ne millî ne de medenîdir. Alafranga Avrupaî olmadığı gibi, alaturka da Türk değildir. Alaturka musiki Bizans'tan Acem'e geçmiş bir musiki olduğu gibi, alaturka şiir de Acem'den alınmış gazellerle kasidelerdir. Halbuki Türk musikisiyle şiiri halkın koşmaları ile türküleridir. Alafranga denilen âdetler de Avrupa âdetleri değildir. Avrupalılar ahlâka, ismete, namusa çok büyük kıymet verirler. Levantenlerin alafranga medeniyetinde ise, bu gibi mukaddesata itibar yoktur. Hâsılı ben bütün tedkiklerimin neticesinden anladım ki, biz medeniyeti doğrudan doğruya Avrupa'dan, harsı da doğrudan doğruya halktan almalıyız. Ne Acem medeniyeti, ne levanten medeniyeti bize yaramaz. Bu ikisi de bugünkü fikrî terakkilere nazaran medeniyetsizliktir. Biz, bu asrın Türkleri ve Müslümanları olmalıyız. Yani Türk ve Müslüman kalmak şartlarıyla, Avrupa

* İ.Ü.E.F. Sosyoloji Bölümü tarafından 25-26 Ekim 2004 tarihlerinde İstanbul'da düzenlenmiş olan *Türkiye'de Sosyoloji - Ziya Gökalp Sempozyumu* konulu toplantıda sunulan aynı başlıklı bildirinin metnidir.

** Prof. Dr., Marmara Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Türki Dili ve Edebiyatı Bölümü Emekli Öğretim Üyesi.

medeniyetine tam bir surette girmeliyiz. Hiç bir faziletimizi kaybetmeksizin Avrupa'nın bütün ilmî ve fennî terakkilerini almalıyız, sevgili kızlarım!"¹

Çok sade bir ifade ile yazılmış olan bu bir paragrafta, Gökalp'in çeşitli yazılarına dağılmış olan fikirler yoğun olarak bulunur:

1. Hakikate ulaşmak kolay değildir. Gökalp de fikirlerini billurlaştırmak için uzun yıllar çalışmış, okumuş ve bunların birçoğunun işe yaramadığını görmüştür.
2. Hedefi medeniyeti kaynağından almaktır.
3. Zaman gerçeği asla unutulmamalıdır. "Biz, bu asrın Türkleri ve Müslümanları olmalıyız. Yani Türk ve Müslüman kalmak şartlarıyla, Avrupa medeniyetine tam bir surette girmeliyiz. Hiç bir faziletimizi kaybetmeksizin Avrupa'nın bütün ilmî ve fennî terakkilerini almalıyız." Bu cümleler bugün her hangi bir gazetede okunsa hiç de gündemden uzak görülemez.
4. Eski denemeler ve taklide karşıdır.
5. Henüz küçük yaştaki kızlarını fikir bakımından yükseltmek istemektedir.

Gökalp'in yazılarının en önemli özelliği günlük olayların da etkisiyle sürekli olarak medeniyet ve Türklüğün varlığı konusunu işlemiş olmasıdır. Devletin yıkılış sürecine girdiği günlerde her gün facia ile karşılaşılırken o günü kurtarmak yerine, daha ileriye bakmayı tercih etmiştir.

Her yazarın yazılarının kronolojik olarak okunması onun gelişmesini, olgunlaşmasını görmek bakımından önemli olmakla birlikte bu ihtiyaç Gökalp'ta ihmal edilemeyecek bir durum gösterir. Çünkü Gökalp kendisinin de ifade ettiği gibi sürekli okumaları ve arayışları sırasında, görüşlerini yazmış ve sonra bunların bir kısmının doğru olmadığını görerek onlardan vazgeçmiştir. Ancak Gökalp'ten söz edenler, dostları veya karşıtları onu sadece kendi tepkilerine veya tasviplerine yol açan ifadeleriyle tekrarlamayı tercih etmişler, o sözlerin yazıldığı tarihleri ve tarihî zaruretleri yok farzetmişlerdir. Hepsi bir anda yazılmış gibi aralarında uzun yıllar bulunan yazılardan seçilmiş cümlelerle, onun fikirlerinin dağınıklığı gösterilmiş, edebî türdeki yazılarından seçilen sloganlaştırılmış ifadelerle bir demokrasi, medeniyet düşmanı olduğu,

¹ Ziya Gökalp, *Şiirler ve Halk Masalları*, İzl. Fevziye Abdullah Tansel, Ankara: TTK, 1952, s. 143-144; "Ziya Gökalp ve Çocuk", *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*, İstanbul: Dergâh Yay., 5. b. 2004, s. 426-435.

robot insan yetiştirilmesini istediği söylenmiştir. Bunlar bile Gökalp'ın çevresindekileri ne kadar etkilediğini göstermesi bakımından büyük bir önem taşır. Ne yazık ki elimizde halen Gökalp'ın bütün eserlerini kronolojik olarak ortaya koyan böyle bir neşir bulunmamaktadır.

Gökalp çevresindekileri geniş ölçüde etkilemiştir. Bunu müstakil incelemeler yaptığımız zaman açıkça görüyoruz. Halide Edib Türk Ocağı'nda kendisini etkileyenlerin başında Gökalp geldiğini açıkça ifade etmiştir.² Bu konuyu ve Halide Edib üzerindeki halk edebiyatı etkisini incelediğim yazılar bulunduğu için, burada yeniden Halide Edib'e dönmek istemiyorum.³ Sadece onun dil, milliyetçilik, batı, eğitim, kadın, din ve halkçılık, halk kültürü konularındaki görüşlerinde Gökalp'inkilerle bir ortaklık bulunduğunu belirtmekle yetineceğim. Halide Edib'in Gökalp'tan ayrıldığı iki nokta ise Turancılık anlayışı ve ferdiyetçiliktir. Gökalp'ın Balkan Savaşı sırasında söylediği "Fert yok, cemiyet var/ Hak yok vazife var" mısralarını eleştirmiştir.⁴

Türk edebiyatı incelemelerindeki katkıları dolayısıyla daima araştırmacıların başvurup andıkları iki muhterem hocamız Ahmet Hamdi Tanpınar ve Mehmet Kaplan'ın Gökalp'ı değerlendirmelerinden söz etmek istiyorum. Bu iki değerli şahsiyetin özelliklerini de hatırlamakta yarar var. Tanpınar bir şair ve sanatçıdır. Gökalp hayatta iken onu görmüş, fikirlerini belki de günü gününe takip etmiş ve çok değer verdiği hocası Yahya Kemal'in eleştirilerinden de etkilenmiştir. Tanpınar'ın sanat estetiği de kültür anlayışı da Gökalp'tan ayrılır.

Mehmet Kaplan Türkçülük hareketini benimsemiş bir edebiyat araştırmacısı ve tenkitçidir.

Tanpınar Gökalp'ı hissi oluşu dolayısıyla zaafarla dolu görür. Gökalp'ı değişik açılardan inceleyen Mehmet Kaplan da benzer bir değerlenmeyi dile getirir: "Hissî noktalardan hareket etse bile düşüncelerini ilmî esaslara dayanan irade ve cehdini" önemli bulurken "mefkûre" kavramını, hissî olsa da Gökalp

² "Onun başta *Yeni Turan* olmak şartıyla ilk eserlerimin üzerinde tesiri vardır." Halide Edib Adıvar, *Mor Salkımlı Ev*, İstanbul: Atlas Yay. 1963, s.157. Gökalp'ın ölümünden sonra yazdığı yazıda da "Altın Destan" şiirinde geçen "nerede" sorularının kendisini etkilediğini ve *Yeni Turan*'ı yazmaya sevkettiğini belirtir. Halide Edib, "Ziya Gökalp", *Vakit*, 27 Ekim 1924.

³ İnci Enginün, "Ziya Gökalp ve Halide Edib Adıvar", *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*, İstanbul: Dergâh Yay., 5. b. 2004, s. 77-86; İnci Enginün, "Halide Edib ve Halk Kültürü", *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*, İstanbul: Dergâh Yay., 5. b. 2004, s. 335-351.

⁴ Ziya Gökalp, *Şiirler ve Halk Masalları*, hzl. Fevziye Abdullah Tansel, Ankara: TTK, 1952, s. 116.

sürekli işleyişiyle ilmî hale getirmiştir. Kendisi de hissî yönünü bastırarak ilme büyük önem veren Mehmet Kaplan, Gökalp'ın bu tavrını önemli bulur:

“Bu cehit saygıya değer. Zira duygu planında kalan fikirler, kuvvetli heyecanlar doğursa da, vuzuhsuz oldukları için pratik hayatta büyük bir işe yaramazlar. Bugün ancak ilmî düşüncenin sosyal problemleri hallettiklerini biliyoruz.” Dedikten sonra meselelere hissî yaklaşımın Türk milletinin genel tavrından ayrılmadığını şöyle ifade eder:

“Türk milletinin meselelerini çözerek müsbet neticelere ulaşamayışının başlıca sebebi, hemen hemen her konuya hissi bir açıdan bakmasıdır.”⁵

Eserlerinde bu zaaf bulunmakla birlikte ilme dayanmayı reddeden Gökalp eğitim konusunu ilk yazılarından itibaren işlemiş ve ilk eserlerinden *Kızıl Elma*'da da ele almıştır.⁶

Kızıl Elma'da Türk soylarının ortak bir eğitime kendilerini adayışları, bir aşk hikâyesi çerçevesinde hikâye edilir ki bu hem Türkleşmek, hem de muasırlaşmaktır.

Zengin Bakülünün kızı Ay Hanım Kırgız soyundandır. Paris'te eğitim görmüş, Bakü'de açtığı “İstikbal Beşiği” adlı okulundan sonra Sadettin Molla'dan ders alarak doğuyu da öğrenir. Sadettin Molla'yı Mehmet Kaplan “Gökalp gibi yarı mistik, yarı mütefekkir bir tip” sayar.

Onun biraz karışık ve belirsiz sözlerini Ay Hanım program haline getirir ve Turan'a bir “irfan kaynağı” akıtmak için “İsviçre'de bir Türk köyü” yapmaya karar verir, Lozan yakınlarında bir okul kurar ve Türk âleminde gelenler burada okur ve ülkelerine bilgi ve Türklük ülküsünü götürürler.⁷

1923'te kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin dünyaca kabul edildiği Lozan Anlaşması'nın yeri bana hep Gökalp'ın şiirini hatırlatır. Gökalp'ın doğu ve batı

⁵ Mehmet Kaplan'dan Seçmeler I, hzl. İnci Enginün, Zeynep Kerman, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1988, s. 277

⁶ Mehmet Kaplan'ın *Kızıl Elma*'yı incelediğini iki müstakil yazısı vardır. “Kızıl Elma”, *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar I*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 5.b. 1999, s. 552-558; “Ziya Gökalp ve İlim Şehri”, *Mehmet Kaplan'dan Seçmeler I*, hzl. İnci Enginün, Zeynep Kerman, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1988, s. 277.

⁷ “Bütün Türklük âleminde gelen çocuklardan her biri burada ayrı bir sahada yetişerek tekrar memleketlerine giderler ve Türklük ideali ile birleştirdikleri ilmî düşünceye Turan'a yayarlar; onlar kurulacak yeni Türklük dünyasının ‘yeni Âdem’ ve ‘yeni Havva’ları olurlar.” (*Mehmet Kaplan'dan Seçmeler*, s. 278).

Türklüğün birleştiren “yeni Âdem ve yeni Havva”ları yıllardan beri yetiştirmektedir ve Sovyetler Birliği’nin parçalanmasından sonra ortaya çıkan yeni Türk devletleri arasındaki ilişkiyi Türkiye Cumhuriyeti’nin kurumları ve vatandaşları sürdürmekte ve her alanda Türk cumhuriyetleri arasında faaliyetler yürütülmektedir. Bu çok heyecan verici işbirliğinin ilerde kazanacağı veçheyi elbette bilmek mümkün değildir. Fakat o zamanlar, Dış Türkler denen Türkiye Cumhuriyeti dışındaki Türklerle kurulan sağlıklı işbirliği ve dayanışmanın Gökâlp tarafından bile hayali güçtü. Başka bir Türk şairinin dediği gibi “gerçek hayali” aşmıştır.⁸

Gökâlp’in bugün gerçekleşen bir hayali de “hars-tehzib” diye ikiye ayırdığı kültürdür. Harsı halkla birleştirir ve milliyetçiliğin temeli yapar.⁹ Osmanlı Devleti içinde başka milletleri barındırdığı için çağa uygun değildi, fakat 21. yüzyılda yeniden “milliyetçilikleri içinde barındıran” yapma geniş topluluklar ortaya çıkıyor. Ortak kurumların oluşturulmasıyla yeni birlikler kuruluyor. Bunların tezahürlerini –siyaset dışında– en aşırı bir örnek olarak müzikte, sinemada görmek mümkündür. Güzel sanatlarda millî ile milletlerarasını ayırt etmek kolay değil. İşte bu noktada “tehzib”in önemi anlaşılıyor. Dinleri, harsları farklı toplulukları bile ortak noktalarla birbirine bağlayan geniş siyasî birlikler arasında “Yüz milyon Türkün bir millet halinde birleşmesi, Türkçüler için en kuvvetli bir vecd menbaıdır” diyen¹⁰ ve araştırmacıların “duygusallıkla” suçladıkları Gökâlp’in duygularının temelsiz olmadığını da göstermektedir.

Tehzibin tehlikesi harsı unutturarak aydın ile halkı birbirinden koparması olmakla birlikte gereklidir. Gökâlp buna Osmanlı’yı örnek verir. Günümüzde kültür emperyalizminin karşısında harsın bozulmadan saklanması önemi daha da anlaşılmalıdır. Mehmet Kaplan Gökâlp’in bu tavrını şöyle anlatır: Milletler, başka milletlere hakim olmaya kalktıkları zaman, onlarla karışarak bozulurlar. Ziya Gökâlp, eski Türk toplumundaki ikiliği, sömürgecilikle izah eder. Osmanlı Devleti’ni idare edenler, ‘halk’tan uzaklaştıkları için millî kültürden de uzaklaşmışlardır. Çoğu menşe itibarıyla zaten yabancı olan bu idareci zümre, Türk halk kültürüne yabancı, karışık, çirkin bir ‘yüksek tabaka kültür’ vücuda getirmiştir. Ziya Gökâlp bu kültürden nefret eder.” (s. 287) .

⁸ “Gerçek hayali aştı” Mehmet Çınarlı’nın kitabına da adını veren bir şiiridir.

⁹ Mehmet Kaplan, “Ziya Gökâlp’in Düşünce Sisteminde Halk ve Halk Kültürü Kavramının Önemi”, *Mehmet Kaplan’dan Seçmeler*, s. 284-295.

¹⁰ *Türkçülüğün Esasları*, hzl. Mehmet Kaplan, Ankara: Kültür Bakanlığı, 1990, s. 23.

Halbuki Osmanlı medeniyetinin yarattığı sanat da tehzip sonucudur. Buradaki zıtlığa Mehmet Kaplan da dikkati çeker: “Ziya Gökalp’ın beynelmilel bir karakter taşıyan Batı medeniyetine karşı göstermiş olduğu bu alâka, kozmopolit diye kötilediği Osmanlı medeniyeti karşısında aldığı menfi tavra zıt ve çelişkili görülebilir. Fakat arada iki mühim fark vardır: Osmanlı medeniyeti, Ziya Gökalp’a göre, eski Türk kültürü ile bir sentez mahiyetinde değildir. Dil ve edebiyat sahasında görüldüğü üzere, yabancı unsur millî kültürü hemen hemen yok etmiş ve onun yerine geçmiştir. Daha önemli olan ikinci sebep, Osmanlı medeniyetini teşkil eden unsurların eskimiş, tarihe karışmış olmasıdır. Millî ruhun temelini teşkil eden millî kültür ile çağdaş medeniyeti uzlaştırmak mümkündür ama ölü bir hale gelmiş Osmanlı medeniyeti ile çağdaş medeniyeti uzlaştırmak mümkün değildir. Tanzimatçıların hatası buradadır” (s. 289).

Sadece bir millete has olmayan din ve medeniyet milletlerarasıdır. Ama dini halk ile aydın farklı yaşamıştır. Halk dualarını Türkçe yapmıştır. Namazlardan sonraki dualar, teravîh namazları, ilâhîler. “Halkımızın dini hayatını tedkik edersek görürüz ki ayinler arasında en ziyade vecd duyulanlar, namazlardan sonra ana dil ile yapılan derunî ve samimi münacatlardır. (...) Türklerin namazdan aldıkları ulvî zevkin bir kısmı da yine ana diliyle inşad ve terennüm edilen ilâhîlerdir. Bilhassa teravîh namazlarını canlandıran âmil, şiir ile musikiyi câmi olan Türkçe ilâhîlerdir. (...)

Türklerin en ziyade vecd aldıkları ve zevk duydukları bir ayin daha vardır ki o da Mevlid-i Şerif kıraatinden ibarettir. (...)

Tekkelerde Türkçe yapılan zikirler esnasında okunan ilâhîlerle nefesler de büyük bir vecd menbaıdır.”¹¹

Bu örnekler gösteriyor ki Türk halkı edebiyat sahasında olduğu gibi din sahasında da kendine has bir hars yaratmıştır. Yapılacak şey, Türk halkının içinde yaşayan dinî unsurları, yine onun hoşuna gidecek bir şekilde geliştirmek ve işlemektir.

Gökalp’ın bu tasavvuru da gerçekleşmiştir. Kendi harsını tanımış Türk sanatçıları çeşitli alanlarda yurt dışına açılmışlardır.

¹¹ *Türkçülüğün Esasları*, hzl. Mehmet Kaplan, Ankara: Kültür Bakanlığı, 1990, s. 170-171. Gökalp’ın tehzib tarifi: “Türkçü şairler ve edibler, bir taraftan halkın bedialarını, diğer cihetten garbın şehkârlarını model itihaz etmelidirler. Türk edebiyatı bu iki çıraklık devresini geçirmeden, ne millî, ne de mütekâmil bir mahiyet alamaz” (*Türkçülüğün Esasları*, s. 136).

Gökalp'in yazdıklarından bir iki cümleyi alarak onun görüşlerinin zaafını göstermek mümkün olmakla birlikte, Gökalp'in eğer yaşasaydı, dinamik sosyal değişmeler karşısında görüşlerini yeniden geliştireceği şüphesizdi.

Onun ilk şiirlerinden *Genç Kalemler*'de çıkan "Altın Destan" bile Sovyetler Birliği'nin yıkılmasından sonra istiklâllerini kazanan Türk cumhuriyetlerine gidenlere örnek olduğu düşünülebilir. Özellikle İslamiyet öncesi Türk tarihi ve eserleri bu ülkeleri birleştiren ortak bir kıymet olmuş, Yahya Kemal'in kablettarih saydığı 1071 öncesi hepsinin ortak tarih ve kültür kaynağını teşkil etmiştir.

Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren, ihtiraslı komutanların milleti bir maceraya sürükleyebilecek tehlikeyi bir kavram sayılan Turan zamanla ürkütücü anlamını kaybetmiştir. Tarihi geçmişin ortak kültürün sahibi müstakil Türk cumhuriyetlerinin birbirlerini tanımaları kadar, onların batı hatta İslâm ülkeleriyle de ilişkilerinde Türkiye Cumhuriyeti'nin ne kadar önemli bir rolü olduğu anlaşılmıştır.

Gökalp'in bir başka çok önemli gördüğüm tavrı iyimserliğidir. O ıstıraplı, zor günlerin ruhları eğiten niteliğine birçok yazısında dikkati çekmiştir. Bu noktada Atatürk ile de birleşmektedir. İyimserlik konusunu çok önemli bulduğum için Atatürk'ün 17 Mart 1937 yılında Romanya Dışişleri Bakanı Antonescu ile yaptığı görüşmeden alıntılarla tekrarlamak istiyorum:

"Milletler gam ve keder bilmemelidir. Şeflerin vazifesi hayatı neşe ve zevkle karşılamak hususunda milletlerine yol göstermektir" diyerek kendisinin hayat hakkında filozofların neler dediklerini okuduğunu ve kimisinin her şeyi kara gören kötümserler, kimisinin neşeden yana iyimserler olduğunu anlatır. Kendisi bazı kayıtlarla ikincisini seçmiştir: "Bütün insanlığın varlığını kendi şahıslarında gören adamlar bedbahtlardır. Besbelli ki o adam fert sıfatıyla mahvolacaktır. Her hangi bir şahsın, yaşadıkça memnun ve mesut olması için lâzım gelen şey, kendisi için değil, kendisinden sonra gelecekler için çalışmaktır. Makul bir adam, ancak bu suretle hareket edebilir. Hayatta tam zevk ve saadet, ancak gelecek nesillerin şerefi, varlığı, saadeti için çalışmakta bulunabilir.

Bir insan böyle hareket ederken, 'benden sonra gelecekler acaba böyle bir ruhla çalıştığımı farkedecekler mi?' diye bile düşünmemelidir. Hatta en mesut olanlar, hizmetlerinin bütün nesillerce meçhul kalmasını tercih edecek karakterde bulunanlardır. (.....)

Bir adam ki, memleketin ve milletin saadetini düşünmekten ziyade kendini düşünür, o adamın kıymeti ikinci derecededir. Esas kıymeti kendine veren ve mensup olduğu millet ve memleketi ancak şahsiyetiyle kaim gören adamlar, milletlerinin saadetine hizmet etmiş sayılmazlar. Ancak kendilerinden sonrakileri düşünebilenler, milletlerini yaşamak ve ilerlemek imkânlarına nail ederler. Kendi gidince terakki ve hareket durur zannetmek bir gaflettir".

Bu cümleden sonra Atatürk, artık"bütün dünya milletleri aşağı yukarı akraba olmuşlardır" diyerek insanların kendi mensup oldukları milletler kadar başkalarının da saadetini düşünmek zorunda olduklarını belirterek şöyle der: "Dünya milletlerinin saadetine çalışmak, diğer bir yoldan kendi huzur ve saadetini temine çalışmak demektir. Dünyada ve dünya milletleri arasında sükûn, vuzuh ve iyi geçim olmazsa, bir millet kendisi için ne yaparsa yapсын huzurdan mahrumdur. Onun için ben sevdiğime şunu tavsiye ederim:

Milletleri sevk ve idare eden adamlar, tabii evvela ve evvela kendi milletinin mevcudiyet ve saadetinin âmili olmak isterler. Fakat aynı zamanda bütün milletler için aynı şeyi istemek lâzımdır.

Bütün dünya hadiseleri bize bunu açıktan açığa isbat eder. En uzakta zannettiğimiz bir hadisenin bize bir gün temas etmeyeceğini bilemeyiz.

Bunun için beşeriyetin hepsini bir vücut ve bir milleti bunun bir uzvu addetmek icabeder. Bir vücudun parmağının ucundaki acıdan diğer bütün aza müteessir olur"(...) "Dünyanın filan yerinde bir rahatsızlık varsa bana ne dememeliyiz. Böyle bir rahatsızlık varsa tıpkı kendi aramızda olmuş gibi onunla alâkadar olmalıyız. Hadise ne kadar uzak olursa olsun bu esastan şaşmamak lâzımdır. İşte bu düşünüş, insanları, milletler ve hükûmetleri hodbinlikten kurtarır. Hodbinlik şahsî olsun, millî olsun daima fena telakki edilmelidir".

Bu sözlerdeki davranış tarzı Gökalp'inkiyle yakınlık gösterir. Gökalp bir sosyolog ve düşünürdü. Ama Atatürk aynı zamanda bir asker, devlet kurucusu olan eylem adamıdır. Düşünceler, onları eyleme dönüştürecek güçlü şahsiyetlere sahip olana kadar düşünce olarak kalırlar. Gökalp da *Türkçülüğün Esasları*'nın başında bunu açık seçik ifade etmiştir: "Bu kadar kat'i ve büyük inkılabı yapan zat Türkçülüğün en büyük adamıdır. Çünkü; düşünmek ve söylemek kolaydır. Fakat, yapmak ve bilhassa muvaffakiyetle neticelendirmek çok güçtür."

Gökalp sadece yazılarında değil, aile fertlerine –ki hepsi kız olan üç çocuk sahibidir– yazdığı mektuplarda kızların eğitimi üzerinde durmuştur. Bugün bütün aksamalara rağmen Gökalp'ın kızların iyi eğitilmesi hayali büyük ölçüde gerçekleşmiştir.

(...)Gönlüm istiyor ki, mektuplarınız ahvâlinize dair haberlerle daha zengin olsun. Ben burada yapayalnızım. Mektuplarınızdan başka bir enîsim yoktur. İnsan sevdiklerinin arasında bulunmazsa, kalabalık içinde de yalnız demektir. Ben, yalnız sizin aranızda iken bir cemiyet hayatı yaşadığımı hissediyordum. Aile, cemiyetlerin en küçüğü, fakat en canlısıdır. Aile cemiyeti, millî cemiyetin temelidir. Aile ne kadar kuvvetli olursa, millet de o kadar kudretli olur. Aileyi kadın yapar, o halde millet de kadının bir eseri demektir. Bizde kadınlar iyi tahsil görmedikleri için, aile yükselemiyor. Aile yükselemeyince, millet de geride kalıyor. O halde, terakkinin başı kadın terbiyesidir; kızların iyi yetiştirilmesidir. Bütün ıslahat, her şeyden evvel kız mekteplerinden başlamalıdır. Kızların iyi terbiye edilmesi, bir milleti yeniden ihya edebilir; çünkü iyi kadın, iyi aileyi vücuda getirir. İyi aileden de, iyi bir millet doğar. Bundan başka, insan yalnız aile içinde mesut olabilir. Bir insanı cennette ailesiz yaşatınız, mesut olamaz. Halbuki cehennemde bile ailesi arasında yaşayan insan mesuttur. Benim burada rahat olup olmadığımı soruyorsun. Hiç ailesinden uzak olan bir adam, gönül istirahati duyabilir mi? (...)¹²

Gökalp'ı objektif olarak görüp değerlendiren bilim adamlarının başında gelen Mehmet Kaplan:

"Gökalp sadece bir 'düşünce sistemi', bir 'ideoloji' vücuda getirmemiş, aynı zamanda Türk aydınları üzerinde kuvvetle tesirli olan heyecan verici bir 'ütopi' de yaratmıştır. Eski Türk mitolojisini kendi duygu ve muhayyilesiyle yeniden canlandıran odur" der ve Gökalp'la ilgili araştırmalarında Jung'un "arşetipler" teorisinden hareketle açıklar.¹³ Gerçekten de Gökalp'ın Türk destanlarından hareketle yazdığı şiirler ve masallar aydınlar üzerinde çok etkili

¹² *Ziya Gökalp Külliyyatı II Limni ve Malta Mektupları*, hzl. Fevziye Abdullah Tansel, TTK, 1965, 414-415. İnci Enginün, "Ziya Gökalp ve Aile", *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*, İstanbul: Dergâh Yay., 5. b. 2004, s. 436-444.

¹³ Mehmet Kaplan, "Ziya Gökalp ve 'Yeniden Doğma' Temi", *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar I*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 5. b. 1999, s. 517-535; "Ziya Gökalp ve Saadet Perisi", *a.g.e.*, s.490-516.

olmuştur.¹⁴ Tanpınar gibi ufuk açıcı, büyük bir yazar ise onu kendi sanat anlayışı ve Yahya Kemal'in yorumuyla ele aldığı için, kanaatıma göre yeterince değerlendirememiştir. Ancak Tanpınar'ın eğer edebiyat tarihi çalışmasını tamamlayabilseydi, Gökalp'ı da yerli yerine oturturken yorumlarında değiştirmelere baş vuracağı tahmin edilebilir.

ABSTRACT

The Influence of Gökalp on the Turkish Culture and Literature

Gökalp always thought about the future of the Turks and gave importance to the historical inheritance of the Turks. He tried not to demolish –or to reconstruct– the links of the nation. It is why his literary works are as important as his sociological studies. His persistence of the emancipation of women and democracy makes him an unforgettable thinker of modern Turkey.

*He exerted great influence on the Turkish authors –such as Halide Edib Adıvar– as well as politicians. Since Gökalp built up his philosophy during the years of the collapse of the Ottoman State, he continuously had to amend his thoughts according to the actual sociological events. His ideas were favoured or opposed during his entire life and beyond. But usually critics used his statements, without considering the original text it belonged and the date it was written. His works have to be read chronologically. His last book *The Principals of Turkism* contains his main ideas. Today, after the collapse of the Soviet Union and the establishment of the European Union, his main ideas deserve even more attention.*

In this paper I tried to draw attention to the interpretation of Gökalp's understanding of culture by two notable critics –Ahmet Hamdi Tanpınar

¹⁴ Gökalp Türk yazarları üzerindeki etkisini *Türkçülüğün Esasları*'nda belirtmiştir. Hzl. Mehmet Kaplan, Ankara: Kültür Bakanlığı, 1990, s.10-11. Rıza Filizok, *Ziya Gökalp'in Edebî Eserlerinde Halk Edebiyatı Tesiri Üzerine Bir Araştırma*, 1991.